

De Canon van Twente

50 vensters over de geschiedenis van Twente en een 51ste venster voor beroemde “Tukkers” vanaf eind 19^e eeuw tot en met 2008

Voorwoord

Precies twee jaar geleden verscheen van de hand van mr. Caspar van Heel de ‘Canon van Overijssel’. De reden was dat in de ‘Canon van Nederland’ (www.entoen.nu) de provincie Overijssel nauwelijks aan bod komt, terwijl er genoeg interessante feiten en personen vermeldenswaard zijn. In de ogen van mr. Caspar van Heel was er om die reden behoefte aan een ‘Canon van Overijssel’ (www.overijssel.nl). Commissaris van de Koningin in de provincie Overijssel, mr. G.J. Jansen, sprak in een Voorwoord de hoop uit dat de canon van Overijssel tot evenveel discussie aanleiding zal geven als de canon van Nederland.

De publicatie had in ieder geval tot gevolg dat redacteur Enno de Wit van het Weekblad De Roskam de lezers uitdaagde om met een canon van Twente op de proppen te komen. Ik heb die handschoen opgepakt. Niet omdat ik van mening ben dat Twente zo bijzonder is. Wel omdat ik denk dat canon’s educatieve waarde hebben.

De canon van Nederland wordt verplicht in het onderwijs en een Nationaal Historisch Museum gaat over een aantal jaren de deuren openen bij Arnhem. Historische gebeurtenissen en personen dicht bij huis maken naar mijn mening de drempel veel lager om zicht te krijgen op de geschiedenis van Nederland. Om die reden ben ik voorstander van canon’s op lokaal, regionaal en landelijk niveau. Een ‘Canon van Europa’ lijkt mij ook niet onmogelijk. Dan moeten het echter wel meer dan 50 vensters worden en hetzelfde geldt voor een ‘Canon van de Wereld’.

Nu weet ik ook wel dat het bij het samenstellen van een canon altijd om kiezen gaat. Je zet historie op een rij en je sluit tegelijk het nodige uit. Juist door canon’s op verschillende niveau’s in het onderwijs te gebruiken, is het echter volgens mij mogelijk om scholieren inzicht te geven in cruciale historische gebeurtenissen, vondsten en/of personen in relatie met een tijdbalk.

Door bijvoorbeeld de Plechelmusbasiliek in Oldenzaal te bezoeken krijg je zicht op kerkenbouw in heel Europa tijdens de Middeleeuwen omdat in die kerk zowel Romaanse als Gotische elementen aanwezig zijn. En die kun je ook herkennen in kerken van Italië tot en met Scandinavië en van Schotland tot ver in Polen.

De canon van Nederland begint met de hunebedbouwers, oftewel ruim 5.400 jaar geleden. Mr. Caspar van Heel laat zijn 50 vensters beginnen ca. 222 na Chr. oftewel bijna 1.800 jaar geleden. Ik ben van mening dat de prehistorie voor Twente een goed begin is, getuige de bijzondere vondsten die er intussen zijn gedaan. Om die reden begint de canon van Twente ruim 80.000 jaar geleden oftewel met vondsten van Neanderthalers in de omgeving van Mander.

Daar valt het nodige op aan te merken. Om die reden gaf ik bij de publicatie van een eerste versie van deze Canon in De Roskam al aan dat ik in eerste instantie wat “huiverig” was om met dit project te beginnen. Dit is echter het afgelopen jaar omgeslagen in enthousiasme, mede door de verschillende reacties die ik naar aanleiding van de publicaties in De Roskam heb ontvangen. Het mooie van geschiedenis is, zoals de Utrechtse historicus prof.dr. Pieter Geyl reeds aangaf, dat het in principe gaat om een “discussie zonder eind”.

Net als de commissie Oostrom en mr. Caspar van Heel heb ik ook goed nagedacht over criteria in relatie met het voorhanden historische materiaal om tot mijn canon te komen.

Bij mijn keuzes ben ik uiteindelijk uitgegaan van de volgende criteria;

- De betreffende gebeurtenis vondst, feit of persoon heeft op de historie van de streek voor langere tijd invloed gehad.
- De betreffende gebeurtenis, vondst, feit of persoon wordt niet alleen in de regionale literatuur, maar ook in de nationale en internationale literatuur regelmatig aangehaald.
- De betreffende gebeurtenis, vondst, feit of persoon is van educatieve waarde om historische ontwikkelingen of tijdvakken te kunnen plaatsen.
- Samen moesten de 50 vensters een verhaal vormen waarin de historie van Twente op een aansprekende wijze voor het voetlicht wordt gebracht.

Net zoals de makers van de canon van Nederland discussie wilden uitlokken en de productie van nieuwe canons wilden bewerkstelligen, roep ik ook op om kritisch te kijken naar het bijgaande werkstuk. En naar ik hoop en verwacht zal de ‘Canon van Twente’ bijdragen aan het maken van lokale canons. Deze zullen veelal geen 50 vensters tellen, want dan krijg je teveel van het goede. De canons op lokaal, regionaal, provinciaal en landelijk niveau kunnen samen een “speelplek” voor de jeugd zijn om een historisch bewustzijn te ontwikkelen. Interessante geschiedenis en personen tref je reeds aan “om de hoek”, maar daar moet je wel eerst op worden gewezen! De rol van onderwijs, oudheidkamers en niet in de laatste plaats museum TwentseWelle is daarbij cruciaal! In die zin hoop ik dat de Provincie Overijssel een project wil ondersteunen om de provinciale, regionale en lokale canons te gebruiken voor het maken van lesbrieven voor de hoogste groepen van het basisonderwijs zowel als het middelbaar onderwijs. Verder dienen de canons toegankelijk te zijn op websites, waardoor mensen een www-adres hebben om informatie te krijgen zowel als om hun mening te geven of op basis van argumenten met suggesties voor wijzigingen te komen.

Ik dank mr. Caspar van Heel en drs. Ruud Oude Dubbelink – de laatste stelde met een groep VWO-leerlingen een ‘Canon van Oldenzaal’ in 10 vensters samen – voor hun waardevolle opmerkingen met betrekking tot de ‘Canon van Twente’. Ik wens tevens iedereen die de geschiedenis van deze streek een warm hart toedraagt het nodige leesplezier toe. En uiteraard staat het museum TwentseWelle ([www. TwentseWelle.nl](http://www.TwentseWelle.nl)) als ontvanger en beheerder van deze canon altijd open voor opmerkingen en suggesties. Hetzelfde geldt voor ondergetekende. Zoals boven reeds is opgemerkt, een canon is nooit af. Zeker niet als het gaat om “Tukkers” van (inter)nationale naam en faam.

Drs. Dick Schlüter

November 2008

Email-adres: dick1956@planet.nl

Canon van Twente

1. Vuistbijl van Mander (ongeveer 80.000 jaar geleden)
2. Hangertje van Usselo (Bijna 11.000 jaar geleden)
3. Het hunebed van Mander (meer dan 5.000 jaar oud)
4. Lijksilhouet van de man van Mander (meer dan 3.100 jaar oud)
5. Urn van Haarle (IJertijd)
6. De mens van Hengelo (waarschijnlijk IJertijd)
7. Grafmonumenten 'Cives Tuihanti' te Housesteads in Engeland (222-235 na. Chr.)
8. Romeinse IJertijd in Denekamp (3^e eeuw na Chr.)
9. Saksisch potje uit Enter (6^e eeuw na Chr.)
10. Oorkonde over 'Manheri' (Mander) en 'Hasungum' (Hezingen) uit 797
11. De krijgsman van Borne (840)
12. Oprichting Kapittel van Oldenzaal en bouw kapittelkerk Plechelmus (954)
13. Graaf Godeschalcus van Twenthe (tussen 1026 en 1054)
14. Stichting Benedictijner klooster in Weerselo (1150)
15. Watermolen Singraven (vanaf de 13^e eeuw)
16. Stadsrecht Oldenzaal (tussen 1233 en 1249), Rijssen (1243), Goor (1263), Ootmarsum (1325), Enschede (1325), Delden (1333), Almelo (1420) en Diepenheim (voor 1602)
17. Schout Fredericus de Arnthe tussen 1207 en 1235 en de Landbrief Twenthe van bisschop Jan van Verneburg (1365)
18. Drostenrekeningen van Twente (1336-1339)
19. Hunenborg te Volthe (13^e eeuw), Heerlijkheid Almelo en Vriezenveen (vanaf de 13^e eeuw) en Kasteel Twickel te Delden (vanaf de 14^e eeuw)
20. Graven Schipbeek (1402)
21. Oude stadhuis van Oldenzaal (14^e eeuw)
22. Markeboek van De Lutte (vanaf 1440)
23. Het Schattingsregister van Twente (1475)
24. Kroniek van het klooster Albergen (1520-1525)
25. Het traktaat van Frenswegen (1548)
26. Terechtstelling freules Van Beckum (1544)
27. Schilderijen Judith Ripperda (1534-1608), Christoffer Schele van Weleveld (1529-1606) en de Kroniek geschreven door Sweder Schele van Weleveld (1589-1637)
28. Het Verpondingsregister van Twente (1601)
29. Dagboek van Aleida Leurink (1682-1755)
30. Radbraken en wurging familie Annink (1775)
31. Mr. J.W. Racer (1736-1816)
32. Bussemakershuis in Borne, papiermolens in Mander en Pelmolen in Rijssen
33. Opheffing hofhorigheid, markeverdelingen en vorming gemeenten (Eerste helft 19^e eeuw).
34. Weefschool in Goor (1833)
35. Oprichting Twentsche Courant (vanaf 1844)
36. Wandeling Jacob van Lennep door Twente in 1823 en Harm Boom in 1846
37. Opening Overijsselsche kanaal (1855) en spoorlijn Almelo-Salzbergen (1865)
38. Fabrikant C.T. Stork (1822-1895)
39. Oprichting Waterschap Regge en Dinkel (1884)
40. Textielfabrikant G.J. van Heek (1837-1915) en de opkomst van de textielindustrie in Twente
41. Opening Rijksmuseum Twenthe (1929)
42. Grote textielstaking van 1931-1932

43. De “Twentsche Folkloredag” (1936) en afbraak en herbouw los hoes ‘Groot Bavel’ uit De Lutte in Enschede (1937)
44. Opening warenhuis Vroom en Dreesmann in Enschede (1937)
45. April-mei staking tegen beleid Duitse bezetter (1943) en “Fliegerhorst” vliegveld Twenthe.
46. Oprichting Academie voor Kunst en Industrie (1950)
47. Opening Twentse Schouwburg en vestiging Operagezelschap Forum (1955)
48. Oprichting TH Twente (1961)
49. Oprichting Gewest Twente (1977)
50. Opening museum TwentseWelle als onderdeel herstel wijk Roombeek, opening Muziekcentrum in Enschede (2008) en vliegveld Twenthe wordt een burgerluchthaven.

51. Twentenaren van naam en faam vanaf het eind van de 19^e eeuw tot en met 2008: Alphons Ariëns, Jan Broeze, Joop Holsbergen, Theo Wolvecamp, Jan Bolink, Klaas Bernink, J.B. Bernink, Jan Jans, J.J. van Deinse, G.B. Vloedveld, W.L.M.E van Leeuwen, Willem Brakman, Jaap Scholten, H.H. ter Balkt, Willem Wilmink, Jan Cremer, Herman Finkers, The Buffoons, Gert en Hermien Timmerman, Teach In, Ilse de Lange, Anne van der Meiden, Willy Quentemeijer, Marti ten Cate, Hennie Kuiper, Epi Drost, Theo Bult, Frans van Vught, Henk Kamp, Sharon Dijkma, F. Fransen, T. Hartman en D. Wessels.

Korte Toelichting op de Canon

Prehistorie

De eerste negen nummers van de canon hebben betrekking op belangwekkende prehistorische vondsten. Bij Mander werd in 1978 een kampement van de Neanderthalers ontdekt. Intussen zijn daar ruim 50 bewerkte vuurstenen opgeraapt, waaronder verschillende werktuigen. De artefacten worden geschat op rond de 80.000 jaar oud. Elders in Twente gaat het vooral om losse vondsten. Mander is de enige vondstconcentratie en de aldaar gevonden vuistbijl, die toevallig ook de eerste vondst was, is om die reden een goed begin voor deze canon. De Neanderthalers kenden in tegenstelling tot de moderne mens geen kunstzinnige uitingen. Het oudste uit Twente bekende kunstzinnige en symbolische voorwerp is een bijna 11.000 jaar oude doorboorde hanger die in de jaren '40 van de 20ste eeuw bij Usselo werd gevonden tijdens een opgraving van een jagerskamp. Jammer genoeg is het betreffende voorwerp, gemaakt van het gesteente kwartsiet, tijdens een expositie gestolen. Het hangertje is ook gekozen omdat bij deze opgraving door directeur dr. C. Hijszeler van het Rijksmuseum Twente de zogenoemde 'Laag van Usselo' werd ontdekt. Dit is een laag houtskool die overal in Europa is aangetroffen en te maken heeft met een vulkaanuitbarsting in de Duitse Eifel. Usselo werd zo de naamgever voor deze voor dateringsdoeleinden belangrijke laag

Hunebed

Het hunebed van Mander op 4 mag uiteraard als 'kijkvenster' niet ontbreken. Weliswaar werd alleen het grondplan opgegraven omdat de stenen reeds lang verdwenen waren, maar het gaat wel om het meest zuidelijk gelegen hunebed in Nederland afkomstig van de eerste landbouwers in deze streek. Ook het lijksilhouet van de 'Man van Mander', is een belangrijke vondst. De opgraving van de betreffende grafheuvel geeft zicht op de overgang van Steentijd naar Bronstijd met gewijzigde grafrituelen en het gebruik van metaal voor wapens en siervoorwerpen.

Tijdens de daarop volgende IJzertijd werd het de gewoonte om de doden te verbranden en de as bij te zetten in een urn. Het Haarler grafveld is tot nu toe met ongeveer 300 bijzettingen het grootste wat in Twente is opgegraven. Een urn uit dit grafveld hoort daarom thuis op vijf. Deze periode is mede interessant vanwege de lokale verwerking van moerasijzererts tot ijzer. Op nummer zes staat een schedelrest die in de jaren dertig werd gevonden tijdens de aanleg van het Twenthe- Rijnkanaal. Het gaat daarbij mogelijk om de oudste menselijke rest die in de streek is gevonden. Er heeft echter nog niet veel wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de schedel plaatsgevonden, dus hij kan ook jonger zijn dan de IJzertijd. Veel pennen zijn in beweging gekomen toen bij Housesteads in het noorden van Engeland, onderdeel van de zogenoemde muur van Hadrianus, twee grafmonumenten tevoorschijn kwamen met daarop de aanduiding 'civis Tuihanti'. Het ging daarbij om soldaten, onderdeel van een eenheid Friese ruiters, in dienst van de Romeinen. Het gaat daarbij om leden van de stam van de Tubanten, waarschijnlijk de naamgevers van de streeknaam Twente. Uit de archeologische vondsten komt naar voren dat tijdens de Romeinse tijd zowel als de tijd van de Volksverhuizingen deze streek zeer dun bevolkt was. Het aantal vondsten is schaars. Interessant in dit kader is de opgraving van een Romeinse nederzetting in Denekamp waarbij ook een importstuk werd gevonden in de vorm van een loden baar. Eén van de weinige vondsten uit de Volksverhuizingstijd werd gedaan bij Enter in de vorm van een graf compleet met een fraai stuk inheems Saksisch aardewerk.

Vroege Middeleeuwen

De oudste oorkonde in het Oorkondenboek van Overijssel uit 797 noemt de namen Mander en Hezigen en daarmee eindigt de prehistorie van Twente. Ook in deze periode is het gebied slechts dun bevolkt. We mogen dan ook heel blij zijn met de vondst van een krijgsman compleet met wapens en beurs die werd gedaan in de nieuwbouwwijk Stroomesch bij Borne. Op basis van de munten kon worden vastgesteld dat de krijgsman op het erf van zijn boerderij kort na 840 is begraven. Ondanks een verbod van Karel de Grote was de betrokkene niet in of bij een kerk maar op heidense wijze bijgezet compleet met de nodige grafgiften. De greep van de kerk op de bewoners van deze streek neemt eigenlijk pas toe in de 10^e eeuw. Oldenzaal wordt de kerkelijke hoofdstad van Twente en het brandpunt is de bijzonder goed bewaard gebleven Plechelmusbasiliek – de huidige kerk stamt uit de 13^e en 14^e eeuw - met zijn in hoofdzaak Romaanse uiterlijk. Goor is op dat moment het bestuurlijk centrum vanwege de aanwezigheid van een bisschoppelijke burcht, waar een graaf van Twenthe zetelt. Een mooi bewaard gebleven voorbeeld van een middeleeuwse burcht is de Hunenburg tussen Ootmarsum en Denekamp die samen met Huize Almelo en Kasteel Twickel op nummer 19 is gezet. De kerkelijke greep op de samenleving uit zich ook in de vorm van de stichting van kloosters. De eerste vestiging in Twente staat daarom op 13 en de locatie is als “Stift Weerselo” nog steeds te bezoeken.

Middeleeuwen

De eigenlijke Middeleeuwen beginnen met de opkomst van de steden en de vorming van de standenstaat. In Twente krijgen Oldenzaal, Ootmarsum, Rijssen, Delden, Enschede, Diepenheim, Goor en Almelo stadsrechten. Onderdeel van deze rechten is het mogen uitoefenen van rechtspraak. Politiek en bestuurlijk kunnen we eigenlijk pas van Twente spreken vanaf de uitgifte van de zogenoemde Landbrief van Twente afkomstig van bisschop Jan van Verneburg. Al wat eerder blijkt het grafelijk geslacht van het toneel verdwenen en is er sprake van een “schout” en later van een “drost van Twente”. In de brief regelde de bisschop de rechtskundige verhouding tussen hemzelf, de adel en de overige bevolking van Twente.

Men leefde in die tijd voornamelijk van de landbouw en veeteelt. Er was enige handel en verkeer, omdat het gebied doorsneden wordt door de verbindingroutes tussen de IJsselsteden en de bisschopssteden Osnabrück en Münster en er was nijverheid. Als krachtbron voor deze nijverheid diende water en op zeker moment wind. De fraaie dubbele watermolen van Singraven met een historie vanaf 13^e eeuw mag dan ook niet ontbreken op plaats 16 mede omdat hij later dienst deed als te schilderen object voor thans wereldberoemde Hollandse meesters. Een belangrijke en tevens oudste bron inzake het drostambt zijn de rekeningen van de drost van Twente uit de 14^e eeuw. Deze geven veel inzicht in de landbouwsamenleving uit die tijd compleet met zijn hofstelsel.

Huize Almelo en Kasteel Twickel

De adel had het in die tijd in deze streek voor het zeggen en bewoonde havezaten oftewel versterkte huizen omgeven door een gracht. De adellijke bewoners hadden tevens het nodige grondbezit en dit alles gaf hen recht om deel te nemen aan de vergaderingen van Ridderschap en Steden van Overijssel. Kasteel Twickel mag in deze canon de symboolfunctie voor deze adellijke huizen vervullen. Dit ondanks het feit dat het huidige front uit de 16^e eeuw stamt en wij van een aantal andere havezaten weten dat hun geschiedenis verder in de tijd terug gaat dan Twickel. Huize Almelo is een verhaal apart door de status van (hoge) Heerlijkheid die dit adellijk geslacht voor zijn grondgebied wist af te dwingen inclusief vanaf de 17^e eeuw de hogere rechtspraak.

Het oudste waterstaatkundige werk van betekenis was de van Deventer naar Twente gegraven Schipbeek. De betreffende beek werd via vergraving geschikt gemaakt voor scheepjes door er een vaart van te maken inclusief sluisen. Op 22 staat het oudste burgerhuis wat in Twente bewaard is gebleven. Het gaat daarbij om het oude raadhuis in Oldenzaal gelegen tussen de Markt en de Plechelmusbasiliek. Eeuwenlang een plek waar de machtigen in Twente vergaderden of hoge gasten ontvingen.

Naast de heren waren er de boeren. De Markeboeken, het oudste begint in 1440 en heeft betrekking op De Lutte, het schattingsregister uit 1475 en het Verpondingsregister uit 1601 vormen samen de belangrijkste middeleeuwse bronnen om zicht te krijgen op de plattelandssamenleving. Deze bronnen worden ook door genealogen gekoesterd en zijn fundamenteel onder de geschiedschrijving over het platteland vanaf de Middeleeuwen.

Maarten Luther

Het kerkelijk leven in Twente speelde zich voor een deel in de verschillende kloosters af. Een belangrijke bron om daar zicht op te krijgen is de kroniek van het klooster Albergen uit het begin van de 16^e eeuw. De prior van Albergen bespreekt in 1521 reeds de activiteiten van Maarten Luther en dit bewijst mede dat Twente nooit een “eiland” is geweest temidden van ontoegankelijke veenmoerassen, maar juist een doorvoergebied van mensen, handel en informatie over wat er elders in West-Europa gebeurde.

Als afsluiting van de Middeleeuwen in Twente voer ik het traktaat van Frenswegen op. In 1528 moest de bisschop van Utrecht de landsheerlijke macht overdragen aan keizer Karel de vijfde. Staatkundig en politiek een ingrijpende gebeurtenis voor Overijssel. Maar de mensen in Twente merkten pas echt wat van deze overgang toen in 1548 het traktaat van Frenswegen van kracht werd. Dit bepaalde dat op bepaalde plaatsen stenen geplaatst zouden worden langs de oostgrens van Overijssel, die aan de ene kant het wapen van Bentheim en aan de andere kant het Bourgondische kruis zouden dragen. De nieuwe tijd diende zich daardoor zichtbaar aan met duidelijke grenzen, grote centraal geleide staten, een kerkscheuring en Europese oorlogen. Zaken die Twente uiteindelijk niet onberoerd lieten en de toen vastgestelde grenzen spelen nog steeds een belangrijke rol als het gaat om (internationale) bestuurlijke eenheden.

Sweder Schele

De Vroeg Moderne Tijd diende zich in de 16^e eeuw met het nodige zelfbewustzijn, kunst, wetenschap en techniek aan. Maar het was ook de tijd van de vervolgingen omwille van het geloof. Dat trof vermeende heksen zowel als protestanten. Als symbool voor deze (achterhoede)gevechten van de Rooms Katholieke kerk om het monopolie op het geloof(sleven) te behouden, dient de verbranding van de freules Van Beckum in 1544. Zij werden ervan beschuldigd doopsgezind te zijn en als ketters omgebracht. Dit zorgde na hun dood voor veel pamfletten in heel Europa over hetgeen in Delden had plaatsgevonden door toedoen van drost Goossen van Raesvelt.

Voor het huidige onderwijs geven authentieke beschrijvingen vaak een beter (sfeer)beeld dan jaartallen met bijbehorende gebeurtenissen. Vandaar dat ik voor de Tachtigjarige Oorlog heb gekozen voor de Kroniek van Sweder Schele van Weleveld. Een rijke bron met veel informatie over de 16^e en het eerste kwart van de 17^e eeuw. De portretten van de ouders van Sweder Schele zijn toevallig bewaard gebleven op de Schelenburg gelegen in de omgeving van Osnabrück. Het gaat daarbij om de oudste bekende schilderijen (eind 16^e eeuw) waarop inwoners van Twente staan afgebeeld.

Ook het dagboek van Aleida Leurink uit Losser (eerste helft 18^e eeuw) en de verslagen van wandeltochten uit de 19^e eeuw (Jacob van Lennep respectievelijk Harm Boom) mogen niet

ontbreken als zogenoemde egodocumenten. Uit hun gepubliceerde beschrijvingen van mensen, gebruiken, steden en dorpen, nijverheid en landschap komen goed de veranderingen tot uitdrukking die in de 19^e eeuw doorzetten en in de eerste helft van de 20^e eeuw in een stroomversnelling raken.

De opening van de weefschool in Goor (1833) is van belang omdat het de Twentse wevers leerde om met moderne (Engelse) productietechnieken om te gaan. In die tijd ontstaan ook de eerste fabrieken die al spoedig overschakelen van waterkracht op aandrijving door met kolen gestookte stoommachines. Daarmee samenhangend was het belangrijk om de infra-structuur in Twente te verbeteren in de vorm van het graven van het Overijssels kanaal (1855) en de eerste treinverbindingen.

Voor de groeiende rol van de media in de streek dient als startpunt het uitbrengen van de Twentsche Courant in 1844. Belangrijk voor de historie van de middenstand is de opening van het eerste warenhuis in Enschede in 1937. De komst van warenhuizen en het ontstaan van supermarkten deden vervolgens veel kleine zelfstandigen de das om.

De AKI (1950) en de THT (1961) waren belangrijk voor het hoger en universitair onderwijs. De vestiging van Opera Forum en de opening van de Twentsche Schouwburg (1955) zijn op cultureel terrein van belang evenals de opening van het Rijksmuseum Twente in 1929 op museaal gebied.

Op het terrein van het regionale bewustzijn is de “Twentsche Folkloredag” uit 1936 gekozen. Deze dag maakte duidelijk dat het gevoel een “Tukker” te zijn breed werd gedragen en niet alleen een zaak was van een handvol regionalisten.

De Eerste Wereldoorlog kende de nodige smokkel in Twente en de aanwezigheid van soldaten, maar ging verder aan deze streek voorbij. In tegenstelling tot de Tweede Wereldoorlog. De belangrijkste gebeurtenis is de staking die in april 1943 in Hengelo begon en uitgroeide tot een landelijke staking tegen de Duitse bezetter. Tevens leverden de luchtgevechten aangegaan door (nacht)jagers van “Fliegerhorst” Twente de bevolking in Twente jarenlang een huiveringwekkend schouwspel op.

Bestuurlijk is de oprichting van het Gewest Twente in 1977 een mijlpaal geweest. De wegbereider van een te vormen Provincie Twente moest zich noodgedwongen door verandering van het Haagse beleid ontwikkelen tot de huidige Regio Twente. In wezen een ondemocratisch lichaam bestaande uit vertegenwoordigers van gemeentebesturen en niet van gekozen burgers, maar het heeft wel veel invloed op de ontwikkelingen in deze streek op het terrein van politie, toerisme, afvalverwerking enz.

Naast beginpunten zijn er ook drie “eindpunten” opgenomen. De terechtstelling van de familie Annink in 1775 trok veel publiek, maar maakte de burgerij in Twente ook duidelijk dat lijfstraffen ter discussie moesten worden gesteld. Radbraken, wat Klaas Annink en zijn zoon Jannes overkwam, werd daarna vrijwel niet meer in Nederland ten uitvoer gebracht. Het geselen van vrouwen in het openbaar en brandmerken werden al snel afgeschaft en uiteindelijk volgde in 1870 de doodstraf. Als kijkvenster op het toenmalige strafrecht is 13 september 1775 bruikbaar omdat de executie ook de bron werd van veel volksverhalen zowel als Huttenklaasbier en toneelopvoeringen tot in onze tijd.

Een ander eindpunt is de grote textielstaking van 1931-1932 omdat het min of meer de laatste in zijn soort is geweest. Weliswaar waren er daarvoor en daarna ook regelmatig nog (textiel)stakingen in Twente, maar deze was bijzonder door de omvang en de hardnekkigheid waarin de georganiseerde arbeidersklasse en de Fabrikantenvereniging het gevecht aangingen. Uiteindelijk trokken de fabrikanten aan het langste eind, maar het was een pyrrusoverwinning omdat het werken in de textiel vanaf dat moment een negatief imago kreeg en de rijke textielfamilies algemeen het etiket van asociale uitbuiters opgeplakt kregen. Een karakterisering waar de huidige generaties van de geslachten Van Heek, Scholten, Ten Cate,

Jannink enz. maar moeilijk los van komen ondanks het feit dat er meer aandacht is gekomen voor de sociaal-culturele activiteiten van hun voorouders.

Groot Bavel

De afbraak van het 18^e eeuwse los hoes 'Groot Bavel' uit De Lutte en de opbouw ervan bij een museum (!) symboliseert het einde van een landbouwcultuur en boerderijbouw die ongeveer 700 jaar had stand gehouden en nauw verbonden was met de markegenootschappen. Deze genootschappen werden in de 19^e eeuw in hoog tempo ontbonden, hofhorigheid en drosten- en herendiensten waren als gevolg van de Franse tijd reeds verdwenen. Een toevloed van nieuwe boeren op de ontgonnen gronden was het gevolg en de toenmalige textielelite kocht grond voor beleggingsdoeleinden zowel als om hun nieuw verworven status tot uitdrukking te brengen. Toch veranderde er in de 19^e eeuw maar langzaam wat in de wijze van bewerking van de gronden evenals de omgang met elkaar in de 'noaberschap'. De potstallen kregen echter op zeker moment een andere bestemming, kunstmest kwam in gebruik, de eerste mais verscheen, zuivelfabrieken werden opgericht en de eerste mechanisatie kwam voor de Tweede Wereldoorlog op gang. Groot Bavel kon als symbool toen inderdaad naar het museum. Intussen nam de omvang van de boerenstand af, een proces wat tot op de dag van vandaag doorgaat onder invloed van schaalvergroting en een groeiend belang wat men hecht aan natuur- en recreatiegebieden boven landbouwgrond.

Ondanks het feit dat Twente lange tijd vooral agrarisch gebied was, zijn er wel voorbeelden van enige pre-industriële activiteit. Deze worden in de canon geïllustreerd op nr. 33 met het Bussemakershuis, de papiermolens in Mander en de Pelmolen in Rijssen.

In het fraai gerestaureerde Bussemakers woonden eind 18^e en begin 19^e eeuw verschillende fabrikanten, oftewel handelaren in linnen die thuiswevers aan het werk hadden en in hun woonhuis tevens een opslagplaats voor hun handel hadden ingericht. De aanwezigheid van stromend water bood ondernemers in Twente de mogelijkheid via watermolens gebruik te maken van waterkracht als aandrijfbron. De molens van Frans en Bels bij Mander herinneren nog aan de pre-industriële tijd dat aldaar papiernijverheid gevestigd was. Lompen werden er tot pulp gemaakt, waarvan vervolgens papier kon worden geschept. De eveneens fraai gerestaureerde Pelmolen in Rijssen stond ooit in Holland en werd in 1752 langs de Regge als industriemolen weer opgebouwd.

“Twentse Groten”

Geschiedenis wordt gemaakt door alle mensen die op een zeker moment leven. Maar de één heeft een grotere rol in dat proces dan de ander. Zijn er Twentenaren geweest die met kop en schouders boven hun omgeving uitstaken en binnen zowel als buiten Twente invloed hebben gehad? In de canon over Twente heb ik op 51 een aantal “groten” bij elkaar gezet op het gebied van kunst, schrijverschap, cultuur en sport. Een aantal andere Twentenaren hebben net als jonker Sweder Schele een apart “venster” gekregen. Het gaat om J.W. Racer, C.T. Stork en G.J. van Heek.

Jan Willem Racer werd op 1 juli 1736 in Delden geboren als zoon van een predikant. In 1758 promoveerde hij in de rechten in Groningen en vestigde zich als jurist in Twente. Hij ontwikkelde zich tot een belangrijke ideoloog van de Patriottenbeweging zowel als kenner van de historie van Overijssel. Daarnaast was hij in het openbaar bestuur actief om zijn denkbeelden vorm te geven. Racer werd burgemeester in Oldenzaal, maar in 1787 werd hij uit dit ambt ontzet. Na de komst van de Fransen in 1795 kregen de Patriotten de wind in de zeilen en werd Racer provisioneel verwalter van Twente. In wezen werd hij de opvolger van de

voormalige drost van Twente en in zijn denkbelden spreekt duidelijk de invloed van de Verlichting.

Een andere Twentenaar wiens leven mij aanspreekt is Charles Theodoor Stork. Deze stichtte al op jonge leeftijd een katoenweverij in Oldenzaal en vervolgens in 1854, samen met zijn jongere broer J.E. Stork en H.J. Ekker, de eerste stoomweverij voor bonte katoen in Hengelo. In 1862 werd met Gelderman en Eeckhout een stoomkatoenspinnerij in Oldenzaal opgericht. Na de dood van zijn broer Coenraad in 1863 nam hij diens ijzer- en metaalgieterij en metaaldraaijerij in Borne over. Deze werd vijf jaar later verplaatst naar Hengelo en uitgebouwd tot één van de grootste machinefabrieken van Nederland. Ook in de relatie met zijn arbeiders was Stork een vooruitstrevende industrieel door aandacht te hebben voor hun behoefte aan onderwijs/scholing en verbetering van de woonomstandigheden. Ideëen en aanpak die aan het eind van de 19e eeuw ook door de textielfamilies werden opgepakt. Die brede inhoudelijke oriëntatie laat Stork ook nog steeds uitstijgen boven 20ste eeuwse “tycoons”, waarvan er een aantal in nr. 50 zijn opgenomen.

Gerrit Jan van Heek (1837-1915) ontbreekt uiteraard niet door zijn grote bezit aan fabrieken in Enschede en de symbolische betekenis van de naam van Heek. Toen in de jaren zeventig de fabriek van Van Heek in Enschede sloot ging er een schok door Twente.

De Vuurwerkkramp in mei 2000 in Enschede zorgde er uiteindelijk voor dat de stad niet alleen een architectonisch en planologisch interessante wijk kreeg, maar ook een bijzonder museum over Twentse historie genaamd “TwentseWelle”. Daarmee is nr. 50 een goede afsluiting van deze Canon.

Als extra venster een serie Twentenaren die vanaf eind 19^e eeuw nationaal en internationaal naam hebben gemaakt in kunst, wetenschap, cultuur, sport en bedrijfsleven.